

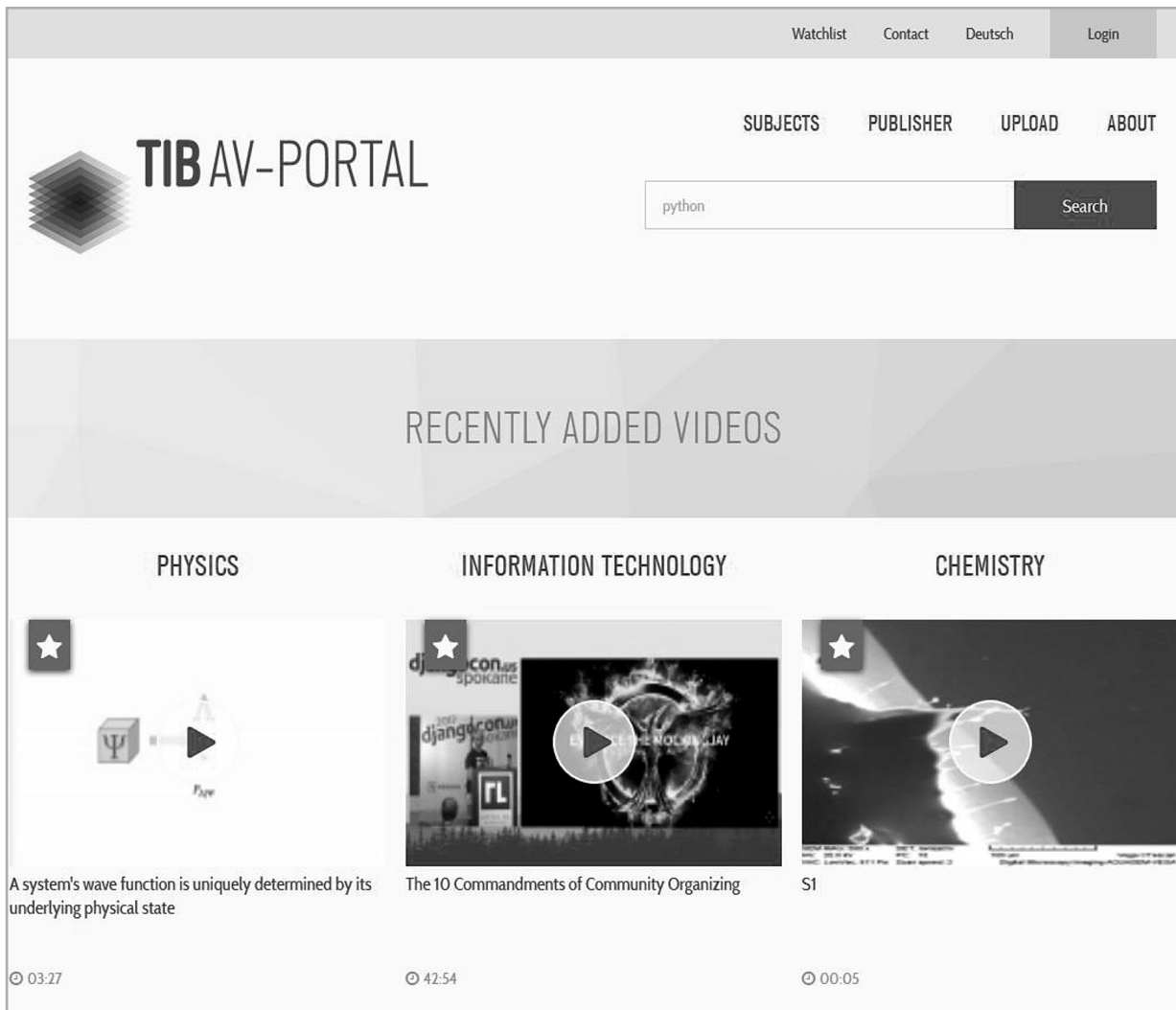
Národní technická knihovna v Praze (NTK) se zabývá už řadu let problematikou šedé literatury. Provozuje digitální repozitář Národní úložiště šedé literatury, kde jsou shromažďovány nepublikované a polopublikované odborné dokumenty v elektronické podobě z řady institucí v ČR. Kromě shromažďování a zpřístupňování šedé literatury se NTK snaží také o šíření informací o těchto speciálních dokumentech a o metodickou podporu producentů šedé literatury. Pracovníci NTK jsou zapojeni i v komunitě zahraničních odborníků a pravidelně se účastní Mezinárodní konference o šedé literatuře (International Conference on Grey Literature). Článek představí aktuální trendy a novinky ohledně šedé literatury obecně ve světě i konkrétně v prostředí České republiky. Druhá část příspěvku bude věnovaná Konferenci o šedé literatuře a repozitářích, kterou NTK každoročně pořádá. Prostřednictvím této akce jsou dále šířeny informace o šedé literatuře a jejím vývoji a je podporována spolupráce producentů šedé literatury s Národním úložištěm šedé literatury.

Před více než 20 lety byla stanovena dosud nejvíce používaná definice šedé literatury. Stalo se tak během setkání odborníků na 3rd International Conference on Grey Literature v Lucemburku v roce 1997. Tehdy byly jako šedá literatura označeny „informace produkované na všech úrovních vládních, akademických, obchodních a průmyslových institucí v elektronické i tištěné podobě a současně nevydáváné komerčními vydavateli, tj. institucemi, jejichž hlavní činností není vydavatelská činnost“. A přestože pojem šedá literatura sice evokuje něco neměnného, téměř archivního, i tato oblast prochází vývojem. Na odborných fórech se začíná diskutovat o přehodnocení této definice a zrovna tak přezkoumání současné typologie šedé literatury. Nově navržená definice, o které se začíná diskutovat, zní „any recorded, referable and sustainable data or information resource of current or future value, made publically available without a traditional peer-review process“ (Savić, 2017, s. 8), ve volném překladu tedy jakýkoliv zaznamenaný, odkazovatelný a udržitelný datový nebo informační zdroj se současnou nebo budoucí hodnotou, který neprošel tradičním recenzním řízením. Zde je důležité vyzdvihnout především posun od dokumentů k digitálním datovým souborům. Od dokumentů, jako jsou výroční zprávy, výzkumné zprávy a konferenční sborníky, se pozornost začíná přesouvat k samému jádru výzkumů – k datům a dalším netextovým materiálům, podkladům a záznamům.

Termín výzkumná data se v souvislosti s šedou literaturou zmiňuje poslední dobou poměrně často. Mezinárodní konference o šedé literatuře se tématu výzkumných dat věnuje soustavně od roku 2013, na loňském ročníku této konference GL19 zaznělo hned několik příspěvků o výzkumných datech a byla jim věnována také panelová diskuze. Konkrétně lze zmínit třeba aktivity při nizozemském systému *Data Archiving and Networked Services* (DANS) pro ukládání dat nebo v současnosti probíhající projekt na univerzitě v Lille věnovaný vzdělávání doktorandů a akademiků ohledně práce s výzkumnými daty (Farace a Frantzen, 2017). Letošní ročník GL20 bude celý zaměřen na tuto problematiku. I na české domácí scéně, na 10. ročníku Konference o šedé literatuře a repozitářích, byla pozornost nasměrována k výzkumným datům. Jedna z přednášek přinesla poznatky z české části mezinárodního výzkumu Research Data Management (ReDaM), který proběhl pod záštitou Information Literacy Association^[1] ve dvaceti zemích světa. Výzkum se týkal postojů a zkušeností akademických pracovníků a doktorandů s prací s výzkumnými daty a s jejich sdílením (Černošáková, 2017). Do výzkumu se zapojil Ústav informačních studií a knihovnictví a provedl tento výzkum na Univerzitě Karlově v Praze (Jarolímková, Drobíková a Souček, 2017). Problematika ukládání a zpřístupňování výzkumných dat se v České republice řeší už i v praxi. Na konferenci o tom zazněl příspěvek z Knihovny Akademie věd ČR – výzkumná data jsou nově ukládána v databázi pro publikační činnost pracovníků Akademie věd ASEP (Chmelařová a Doležalová, 2017). V reakci na tento rostoucí trend v šedé literatuře Národní technická knihovna (NTK) zařadila mezi své plány vybudování datového repozitáře, který rozšíří stávající služby NTK. Datový repozitář by měl být časem spojen s Národním úložištěm šedé literatury (NUŠL, více viz dále) a bude poskytovat možnost ukládání datových souborů výzkumným organizacím, které nemají vlastní datový repozitář.

Dalším novým typem šedé literatury, i když označení literatura v tomto případě trochu pokulhává, jsou vědecká videa. Míjíme tím záznamy přednášek vyučujících na univerzitách, videonahrávky z odborných konferencí nebo nahrávky výzkumníků

zaznamenávajících nějaký vědecký jev či část výzkumu. V Německu vznikl portál pro tato videa TIB AV-Portal^[2] (viz obr. 1), který provozuje German National Library of Science and Technology (TIB) (Plank a Arraiza, 2015). Tento portál je zároveň ukázkou dobré praxe nekomerční povahy. Vídeia lze samozřejmě vyhledávat, procházet a přehrávat, stahování je možné pouze u videí uložených v systému a bez licenčních omezení. Pro jednoznačnou identifikaci je každému videu přidělen trvalý identifikátor DOI. Kromě manuálně vložených metadat přímo od producentů nad videi probíhají různé typy automatických video analýz, které tak poskytují širokou paletu metadat přidružených k videu, včetně audio transkripce. Většina videí je zveřejněna pod některou z licencí Creative Commons^[3]. K videím je rovněž možné připojovat přidružené publikace/materiály (enhanced publications/materials). (Plank a Arraiza, 2015)

Obr. 1 Portál audiovizuálních dokumentů TIB AV-Portal; zdroj: <https://av.tib.eu/>

Rovněž diskutovaným obsahem, který by mohl do definice odborné šedé literatury spadat, je obsah sociálních médií: vědecké blogy, Twitteri jednotlivých vědeckých pracovníků, chaty na vědeckých fórech. Publikování a sdílení informací a zpráv pomocí těchto médií je rychlé, nedochází k žádnému zpoždění a zdržování informací, překonává geografické hranice a zejména u mladších generací je čím dál oblíbenější. Zatím, ale stojí před informačními institucemi velká výzva, jak s obsahy těchto médií pracovat – jak je třídit, vybírat z nich podstatné části a informace, jak je popisovat a archivovat. (Gelfand a Link, 2017)

V České republice řeší problematiku šedé literatury Národní technická knihovna v Praze. Provozuje Národní úložiště šedé literatury (NUŠL), pořádá vzdělávací akce, poskytuje metodickou podporu producentům šedé literatury a zapojuje se do činnosti mezinárodní organizace pro šedou literaturu GreyNet. NUŠL funguje v ostrém provozu od roku 2012. V současné době lze vyhledávat na adrese www.nusl.cz ve více než půl milionu záznamů šedé literatury z různých institucí v České republice. Významnými producenty šedé literatury jsou ústavy Akademie věd ČR, vysoké školy a výzkumné instituce, ale i státní úřady, neziskové organizace, knihovny, muzea a soukromé firmy. Instituce, které mají zájem svou šedou literaturu archivovat a zpřístupňovat prostřednictvím NUŠL, poskytují své elektronické dokumenty na základě licenční smlouvy do NUŠL, kde jsou pak přístupné veřejnosti.

The screenshot shows the NUSL (National Library of Technology) website interface. At the top, there is a search bar with the text "Vyhledat" and a language selector for "English version". Below the search bar, there are navigation tabs for different categories: "Věda a výzkum (29386)", "Školství (512706)", "Kultura (17033)", "Státní správa (3853)", and "Ostatní (733)".

On the left side, there are several filter panels:

- Typ dokumentu:** Analytické a metodické materiály, Autorské práce, Firemní literatura, Konferenční materiály, Ostatní, Personálie, Propagační materiály, Vysokoškolské práce, Zprávy.
- Osoby:** Univerzita Karlova (756), Český statistický úřad (673), Dvořák, Jiri (659), Cervenka, Jan (657).
- Klíčová slova:** finanční analýza (4715), analýza (4683), education (4363), SWOT analýza (4109).
- Jazyk:** český (467865), anglický (36443), slovenský (11746), německy (2640), francouzsky (399), rusky (194), španělsky (103), polsky (15).
- Plný text:** Ano (290526), Ne (273201).

The main content area displays search results for "Modelování syntetických hydrologických řad v systému stanic". It includes a bar chart showing the number of documents published from 1950 to 2018, with a specific callout for 2012 showing 48881 documents. Below the chart, there are filters for "Publikováno od" (1872) and "do" (2018), with a "Zobrazit" button.

Three search results are visible:

- Modelování syntetických hydrologických řad v systému stanic:** Based on its applicability and features, two approaches for multivariate time series modelling were discussed. The first, method based Principal Component Analysis is much more simple and direct... Authors: Fosumpaur Pavel, Gresik Waldemar, Ledvinka Ondrej. České vysoké učení technické v Praze, 2018.
- JABLONEČEK - NÁVRAT ŽIVOTA:** Přeměna zdevastovaného údolí bývalého vojenského území Ralsko v místo ekologického vzdělávání s ubytováním v těsném kontaktu s přírodou, kde je kladen důraz na hospodárení s vodou, odpadem a energií a... Authors: Sitta Vladimír, Mrhová Monika, Kadmanová Chytilová Lucie. České vysoké učení technické v Praze, 2018.
- DŮM S PEČOVATELSKOU SLUŽBOU JILEMNICE:** Vzhledem k současnému stavu domu s pečovatelskou službou v Jilemnici a z toho vyplývajícího vysokého počtu nespokojených žádostí o ubytování je zřejmé, že temata týkající se bydlení pro seniory jsou... Authors: Šestaková Irena, Kobr Jindřich, Vorisková Šárka. České vysoké učení technické v Praze, 2018.

On the right side, there is a "O službě" section, a "Vaše náměty a připomínky" section with an email address "nusl@techlib.cz", and a "Provozovatel" section for "NTK Národní technická knihovna National Library of Technology". There is also a "facebook" logo and a "Zahraniční báze" section listing various databases like DocuTicker, theses.fr, ETHOS, WorldWideScience.org, OpenGrey, OpenAIRE, BASE, and ArXiv.org.

Obr. 2 Národní úložiště šedé literatury

Dodávat šedou literaturu do NUŠL mohou ale i jednotliví autoři. Od loňského roku je spolupráce pro autory – fyzické osoby o něco jednodušší. Není nutné uzavírat klasickou licenční smlouvu, ale pouze žádost o poskytnutí přístupových údajů do NUŠL, vystavenou na webu služby NUŠL. Na základě žádosti jsou autoři přidělené přístupové údaje a kolekce v NUŠL, kterou si může už libovolně spravovat sám. (Osobní archivy, 2018) Celý proces lze tedy velmi rychle vyřídit na dálku. Zřízení takové kolekce – osobního archivu může být výhodné zejména pro výzkumníky, jejichž instituce zatím nemají své vlastní úložiště pro dokumenty a nespolupracuje s NUŠL.

Aby byl NUŠL pro uživatele vstřícnější a nabízel lepší služby, chystáme v nejbližší době vylepšení používaných softwarových nástrojů. Změny čekají jak digitální repozitář v open-source softwaru Invenio, tak vyhledávací a indexační rozhraní. U Invenia proběhne upgrade na vyšší verzi, s tím bude spojené vylepšení uživatelského rozhraní i rozhraní pro vkladatele a editory záznamů, přidáme i další návazné funkce, třeba automatické generování citací dokumentů. Vyhledávací a indexační rozhraní se představí v úplně novém kabátě. Uživatelé NUŠL se mohou těšit na novou grafiku, příjemnější vyhledávání a práci se záznamy. Repozitář se samozřejmě neobejde jednak bez producentů dat, se kterými spolupracujeme, a pak také bez uživatelů, kteří by jej navštěvovali. Snažíme se tedy o NUŠL informovat všemi možnými kanály. V roce 2016 byl zprovozněn nový web^[4] služby NUŠL a k němu ladící nové letáky. NUŠL zveřejňuje novinky také na Facebooku a v emailové konferenci, určené spolupracujícím institucím a zájemcům o šedou literaturu. Po softwarových změnách, na kterých se momentálně pracuje, přijdou také nové návody a doufáme, že se nám povede vytvořit i videomanuály.

Nezanedbatelnou součástí propagace šedé literatury i repozitáře NUŠL je Konference o šedé literatuře a repozitářích, která už se stala tradiční podzimní událostí v NTK. Knihovna začala pořádat tuto odbornou akci jako jeden z výstupů projektu, v jehož rámci byl vybudován digitální repozitář NUŠL. V říjnu roku 2008 proběhl první ročník pod původním názvem *Seminář ke zpřístupňování šedé literatury* v prostorách Vysokého učení technického v Brně. Zpočátku byl seminář věnován především tématům spojeným s budováním nového repozitáře pro šedou literaturu – standardům pro popis a výměnu zdrojů, autorskému právu, formátům a standardům pro dlouhodobé archivování, perzistentním identifikátorům a dalším. Druhý ročník semináře, opět pořádaný v Brně, už přinesl navíc i zahraniční příspěvky, zařazení prezentací kolegů z jiných zemí do programu se stalo standardem i do budoucna. Kdo se nemohl konference zúčastnit, mohl si prohlédnout v online sborníku příspěvky v anglickém jazyce a prezentace v českém i anglickém jazyce. (Fürstová a Pejšová, 2010)

V roce 2010 se seminář přesunul do nově otevřené budovy Národní technické knihovny. V tomto roce NTK hostila také už dříve zmíněnou *Mezinárodní konferenci o šedé literatuře GL12 (International Conference on Grey Literature)*, pořádanou mezinárodní organizací k šedé literatuře GreyNet. V dalších letech už se seminář konal vždy v NTK, zájem o tuto akci se pozvolna zvyšoval. K významné změně došlo v roce 2014 – ze semináře se stala *Konference o šedé literatuře a repozitářích* a oficiálně se také rozšířil tematický záběr konference i na problematiku spojenou s provozem digitálních repozitářů. Zároveň Národní technická knihovna začala vydávat konferenční sborník v nové podobě. Všechny příspěvky do sborníku procházejí recenzním řízením a jsou dostupné pod licencemi Creative Commons. Po domluvě s organizací GreyNet jednotlivé konferenční příspěvky vycházejí také ve zvláštním čísle časopisu *The Grey Journal*^[5], který vydává GreyNet a indexuje ho bibliografická a citační databáze Scopus.

Zatím poslední desátá, a tedy jubilejní konference, proběhla v říjnu 2017. Velká pozornost byla na tomto ročníku konference věnována výzkumným datům a práci s nimi, soustředily se na ně hned tři příspěvky, jak bylo již zmíněno. Oblíbenou stálíci v programu konference jsou prezentace právníků týkající se autorského práva, provozu digitálních repozitářů, osobních údajů nebo veřejných licencí. Přednášející se samozřejmě vrací i ke klasické šedé literatuře, zejména vysokoškolským kvalifikačním pracím a výzkumným publikacím. Konference se zúčastnili hosté z Rakouska, Francie, Slovenska a zcela poprvé přijeli účastníci z Alžíru. Den před konferencí proběhl navíc workshop *Výzkumná data a dizertace* věnovaný základním otázkám managementu výzkumných dat a možnostem vzdělávání ohledně výzkumných dat pro výzkumníky a studenty na akademické půdě.

Obr. 3 Konference o šedé literatuře a repozitářích, 2017

I v letošním roce nebude konference mezi podzimními akcemi chybět. 24. října se sejdeme v Ballingově sále NTK už pojednácté a opět se budeme snažit nabídnout účastníkům zajímavý program. Kromě konference bychom chtěli uspořádat i půldenní workshop, věnovaný opět tématu výzkumných dat. Srdečně zveme všechny, kdo by měli zájem na konferenci přednášet nebo se zúčastnit coby posluchač, do Národní technické knihovny.

Použité zdroje:

- ČERNOHLÁVKOVÁ, Petra, 2017. Evropská konference o informační gramotnosti 2017. In: *Bulletin SKIP* [online]. Roč. 26, č. 4 [cit. 2018-02-13]. ISSN 1213-5828. Dostupné z: <https://bulletinskip.skipcr.cz/node/255>
- FARACE, Dominic a Jerry FRANTZEN, 2017. *Program Book: Nineteenth International Conference on Grey Literature – Public Awareness and Access to Grey Literature* [online]. Amsterdam: TextRelease [cit. 2018-02-12]. ISBN 978-90-77484-32-6. ISSN 1385-2308. Dostupné z: <http://greyguide.isti.cnr.it/wp-content/uploads/2017/04/GL19ProgramBook-min.pdf>.

- FÜRSTOVÁ, Iveta a Petra PEJŠOVÁ, 2010. Národní úložiště šedé literatury (NUŠL). In: *Inforum 2010* [online]. Praha: Albertina icome Praha [cit. 2017-05-12]. Dostupné z: <http://www.inforum.cz/pdf/2010/furstova-iveta-1.pdf>
- GELFAND, Julia a Anthony LINK, 2017. Social Media Matters: Showing Up Online as Well as Ontime. In: *Program Book: Nineteenth International Conference on Grey Literature – Public Awareness and Access to Grey Literature* [online]. Amsterdam: Text Release [cit. 2018-02-12]. ISBN 978-90-77484-32-6. ISSN 1385-2308. Dostupné z: <http://greyguide.isti.cnr.it/wp-content/uploads/2017/04/GL19ProgramBook-min.pdf>.
- CHMELAŘOVÁ, Zdeňka a Jana DOLEŽELOVÁ, 2017. Data deposit into the ASEP repository. In: *10 th Conference on Grey Literature and Repositories: proceedings* [online]. Praha: Národní technická knihovna [cit. 2018-02-09]. ISSN 2336-5021. Dostupné z: <http://www.nusl.cz/ntk/nusl-367309>
- JAROLÍMKOVÁ, Adéla, DROBÍKOVÁ, Barbora a Martin SOUČEK, 2017. Attitudes of Charles University academic staff to data sharing. In: *10 th Conference on Grey Literature and Repositories: proceedings* [online]. Praha: Národní technická knihovna [cit. 2018-02-09]. ISSN 2336-5021. Dostupné z: <http://www.nusl.cz/ntk/nusl-367306>
- Osobní archivy, 2018. *Národní úložiště šedé literatury* [online]. Praha: Národní technická knihovna [cit. 2018-02-12]. Dostupné z: <https://nusl.techlib.cz/spoluprace/osobni-archivy/>
- PLANK, Margret a Paloma Marin ARRAIZA, 2015. Move beyond text – How TIB manages the digital assets researchers generate. In: *Seventeenth International Conference on Grey Literature: proceedings* [online]. Amsterdam: GreyNet; TextRelease [cit. 2018-02-09]. ISSN 1386-2316. Dostupné z: <http://greyguide.isti.cnr.it/wp-content/uploads/2017/04/GL17-Conference-Proceedings.pdf>
- SAVIĆ, Dobrica, 2017. Rethinking the Role of Grey Literature in the Fourth Industrial Revolution. In: *10 th Conference on Grey Literature and Repositories: proceedings* [online]. Praha: Národní technická knihovna [cit. 2018-02-09]. ISSN 2336-5021. Dostupné z: https://invenio.nusl.cz/record/367307/files/Fulltext_Savic_EN.pdf

[1] <https://inlitas.org/>

[2] <https://av.tib.eu/>

[3] <http://www.creativecommons.cz/>

[4] <https://nusl.techlib.cz/>

[5] <http://grey.net.org/thegreyjournal.html>

Mgr. Hana Vyčítalová

hana.vycitalova@techlib.cz

Bc. Petra Černošlávková

petra.cernohlavkova@techlib.cz

(Národní technická knihovna)